

General-pukovnik
NIKOLA PEJNOVIĆ

Kriza strategije odvrćanja

Međunarodna situacija, koju karakteriše zabrinjavajuća oštra kriza detanta, ne može a da se ne odrazi i na postojeće strategijske koncepte i na celinu svetske vojne sfere, pre svega one koja se odnosi na supersile i njihove blokovske koalicije. Istorija nas uči, između ostalog, i tome da se ona ne ponavlja, pa bi stoga bila neloگیčna pretpostavka o povratku hladnom ratu u kojem bi se glavni protagonisti ponašali na isti način kao pre dve decenije. Jednostavnog ponavljanja stanja i odnosa ne može biti iz više razloga. Oni su sadržani u drukčijoj političkoj konstelaciji sveta u celini i unutar blokova, posebno u naučno-tehnološkom napretku i u strukturnim promenama vojne sile i drukčijem odnosu vojnih snaga suprotstavljenih grupacija, u izrazito promenjenim ekonomskim uslovima u kojima se svet nalazi. Kriza ograničenog detanta, posmatrana u odnosima dve supersile, toliko je duboka da je motivisala i izvesna preispitivanja do sada vladajućih strategijskih koncepcija, s ciljem da se ostvari vojna premoć i iznađu modaliteti drukčijeg međunarodnog vojnog ponašanja, uključujući čak i upotrebu nuklearnih borbenih sredstava. Naravno, taj se aspekt u svetskim zbivanjima ne može ticati samo blokova i njihovih vodećih sila već, u najširem smislu mora interesovati i zabrinuti ceo svet, posebno nesvrstane zemlje i njihov pokret, a u prvom redu one koje se nalaze u regionima moguće konflagracije, kao što su Srednji i Bliski Istok, Evropa, jugoistočna Azija, ne isključujući i neke druge. U ovom času, trend međunarodnih odnosa je u pogoršanju, bez jasnih indikatora da će se brzo zaustaviti. Bez analize strategijskih problema, pre svega onih globalnog značaja, nije moguće sagledati

celinu političkog odnosa u svetu. S druge strane, bez političkog okvira ne može se odvojeno jasno sagledati a još manje razumeti stvarna slika vojnostrategijske stvarnosti i njenih implikacija na ukupne svetske odnose. Iz toga logično sledi da je problem kompleksan i da mu tako treba i prilaziti. Držeći se marksističkog teorijsko-metodološkog stava o celovitom posmatranju i promišljanju sveta, neophodna je što češća i što produbljenija rasprava o tim problemima. Nije dovoljno samo informisati o novim pojavama bez uočavanja uzroka i posledica i bez kritike tih pojava i njihovih aktera, a još manje je prihvatljivo stanovište da su najkrupniji vojno-politički problemi stvar samo velikih sila koje su jedino pozvane da se bave politikom i strategijom svetskih razmera. Budući da je mir nedeljiv, interesi svetskog mira i bezbednosti svake zemlje, ponaosob uzete, nalažu potrebu da se o svim svetskim problemima, uključujući i vojna, izjašnjavamo javno i slobodno, pri čemu se podrazumeva strogo poštovanje kriterijuma objektivnosti i principa izvorne nesvrstanosti.

Polazeći od naznačenih teorijsko-metodoloških problema i sadržinskog okvira predmeta, nameće se sledeći pristup i logički redosled analize: pojmovno i sadržinsko razjašnjenje fenomena odvrćanja; skica geneze i evolucije vojnostrategijskih koncepcija kao rezultat ukupnih promena; osnovni uzroci i oblici sadašnjih kriznih nagoveštaja u sferi nuklearnog odvrćanja.

Očigledno da tema može biti obrađena kao komentar i kao studija, ali za ovu priliku i za ovu namenu nivo aspiracija ovog rada mora ostati u okvirima šireg komentara sa naznakama bitnih aspekata i osnovnih tendencija i njihove eksplikacije.

I

Pojmovno-terminološko određenje strategije odvrćanja

Posle Napoleonove pobeđe nad Prusima u bici kod Valmija slavni nemački pesnik Gete je uzviknuo: »Od ovog mesta i ovog dana nastaje novo doba u istoriji sveta«. Nije nimalo slučajno što je Gete baš povodom te bitke iskazao svoj odnos prema velikoj francuskoj revoluciji, shvatajući je kao prelomni momenat u društveno-istorijskom razvoju Evrope i sveta. U fenomenologiji bitke on je otkrio rađanje jednog novog tipa vojne strategije, neodvojivog od imena Napoleona, čiji su koreni i izvori u novom položaju čoveka kao građanina. Njeno glavno svojstvo izražavalo se u težnji

za uništenjem protivnika, umesto njegovog dugotrajnog iznurivanja, kao što se radilo dotada i odbacivanju svake vrste ograničavanja u ratu. Te njene bitne karakteristike označio je njen tvorac izrekom »strategija je sva u izvršenju«, što je značilo da se do rešenja dolazi uništavajućim generalnim bitkama, traženjem rešavajućih sudara, pomoću kojih se jedino fizičkim oružanim obračunima obezbeđuje postizanje ratnih ciljeva i dolazi do pobeđe beskompromisnim nametanjem svoje volje protivniku.

Vredno je zapaziti da ovaj revolucionarni prevrat u istoriji vojnog dela nije vezan za bilo kakve naučne ili tehničke proboje i napretke, već je neposredan rezultat promenjene uloge čoveka u društvu, odnosno sama ta promena je sastavni deo revolucionarnog društvenog i istorijskog preobražaja. Najverniji tumači te strategije bili su Žomini i Klauzevic. Oni su je teorijski uopstili i osmislili, sistematizovali i uredili kao teoriju. I, kao što je poznato, više od stotinu godina principi i glavna obeležja te strategije kao strategije uništavanja, odnosno obaranja, ostali su za građansku ratnu veštinu i vojskovođe iz te istorijske epohe zvezde vodilje na prostorima Evrope i velikog dela ostalog sveta, u prvom redu kod velikih sila, naročito onih koje su se otimale za preraspodelu kolonijalnih poseda i primat u vladavini svetom. Više od istorijske simbolike krije se u činjenici da je buržoaziji zakonita i neizbežna suprotnost — proletarijat, kao što su bonapartističkoj strategiji istorijska antiteza narodni i partizanski ratovi. Partizanski ratovi Španije i Rusije mogli su služiti kao nagoveštaj daljnjeg dijalektičkog toka ratne veštine. Kao da je istorija htela da pokaže kako je pariski proletarijat zaustavio Bizmarkove generale i domaću soldatesku koji su se obrazovali i vaspitali na načelima Napoleonove strategije. Na žalost, zbog opštih svetskih uslova taj proletarijat je mogao izboriti samo divljenje i obeležiti putokaz daljnjem neizbežnom istorijskom toku. Napoleonova strategija, njen početak i kraj, njeno motivisanje i negiranje, vezana je za promenu u društvenim tokovima, za ulogu čoveka u stvaranju istorije.

Savremeni svetsko-istorijski strateški koncept poznat je pod imenom »strategija odvracanja«. Po nazivu se, već na prvi pogled, uočava da se govori o nekoj vrsti ograničavanja, što je njeno opšte i spoljno obeležje. Kako bi ta strategija izgledala u stvarnoj ratnoj primeni ostaje za razmatranje, ali se, a priori, ne može tvrditi da bi u akciji ostala ograničena. Njena geneza je vezana, u vremenskom smislu, za polovinu četrdesetih godina našeg veka, za period neposredno posle drugog svetskog rata. Njena zasnovanost i

glavni izvori vezani su, umesto za revolucionarno-društvene promene, za spektakularna naučna otkrića u fizici.

Fisijom i fuzijom atomskog jezgra oslobođena je nova energija koja je promenila dotadašnju prirodu sile i stvorila novo i ničim neuporedivo sredstvo koje je, na žalost, na prvom koraku iskorišćeno za vođenje rata. Uporedo sa hladnim oružjem, barutom i klasičnim eksplozivima naučno-tehnološka revolucija je prodrla u tajne prirode i oslobodila teško kontrolisane sile nove vrste energije koja je ušla u ratne arsenale. I ovde je čovekov um imao ulogu glavnog agensa — otkrića i promena. Novo otkriće moglo je poslužiti, pri drukčijem pristupu, za menjanje njegovog društvenog statusa. Umesto toga, taj naučni pronalazak od epohalnog značaja primarno se koristi kao sredstvo za pripremu ratova i njihovu eventualnu praktičnu primenu. Istorija se, bar do sada, postarala da je u tu svrhu nova energija samo fragmentarno korišćena, a da je svojom zlokobnom snagom primarno služila za sprečavanje opšteg i ograničenih nuklearnih ratova, pored reprekusija druge vrste.

U pojmovnom smislu strategija odvrćanja vezana je isključivo za pretnju mogućnosti upotrebe nuklearnih borbenih sredstava u svim dimenzijama moći i u svim relacijama planete i kosmosa. Posednici tih sredstava su, najpre jednostrano a potom i uzajamno, pretili jedni drugima odmazdom, masovnim uništavanjem, čime su uspevali da jedni druge ograniče u pogledu korišćenja vojne sile (konvencionalne i nuklearne), u ostvarivanju političkih ciljeva. Suštinska odrednica tog pojma sadržana je u pretnji odmazdom, i to u prvom redu u odnosu na stanovništvo i privredu, a zatim i u odnosu na vojnu silu i strategijske objekte. Strategijska koncepcija na kojoj se zasniva zastrašivanje može da deluje jednosmerno i dvosmerno, odnosno može se primenjivati prema protivniku koji ne poseduje analogna borbeni sredstva već nastoji da konvencionalnim sredstvima putem rata postigne planirane ciljeve, i prema protivniku koji poseduje istu vrstu sredstava masovnog uništavanja. Osnovni smisao te političko-strategijske orijentacije za sve vreme njenog postojanja je u međusobnom obuzdavanju dva glavna svetska rivala, koji, najpre sa različitom a zatim približnom moći nuklearnih arsenala, ugrožavaju jedan drugog i pretenduju da izbore dominaciju i prvenstvo u međunarodnim odnosima.

Posebnu karakteristiku toj strategiji daju odnosi nejednakih suparnika, gde se jedna od strana, koja je neuporedivo inferiornija od svog premoćnog nuklearnog protivnika, koristi pretnjom da će uništiti nekoliko njegovih vitalnih centara što bi za njega pred-

stavljalo neprihvatljiv gubitak i što ga odvrća da putem nuklearnog ili konvencionalnog rata ostvari svoje ciljeve prema zemlji koja svoju odluku zasniva na količinski ograničenom volumenu nuklearne moći. Kao tipičan primer za tu kategoriju svetskih strategija jeste vojna koncepcija Francuske, a delimično, mada neuporedivo manje i drukčije, i vojna strategija Narodne Republike Kine.

U savremenim međunarodnim odnosima u kojima miroljubive snage vode dramatičnu borbu za mir u svetu i za očuvanje nacionalnog i socijalnog suvereniteta, odnosno za nacionalno oslobođenje još uvek porobljenih zemalja i naroda, s jedne strane, i nastojanje još uvek veoma moćnih imperijalističkih i hegemonističkih snaga da sačuvaju svoje pozicije i steknu nove izvore moći i privilegija, s druge strane, odlučnost i sposobnost zemalja da angažovanjem svih svojih potencijala — ljudskih, materijalnih, duhovnih — brane vlastitu slobodu i nezavisnost, u širem smislu, i strogo uslovno se može podvesti pod pojam strategije odvrćanja. Njena suština nije u nuklearnoj odmazdi nad protivničkim demografskim aglomeracijama (što smo rekli za klasični vid te strategije, pošto ta kategorija strategije i ne raspolaže ovom vrstom sredstava), već u obeshrabrivanju, a time i predupređenju protivnika u preduzimanju agresivne akcije. Istorijske dimenzije i uverljivost odvrćanja te strategije mogu se sagledati na primerima Jugoslavije, Kube, Vijetnama i još nekih zemalja. Sličan strategijski koncept deklarisan je u ratnim doktrinama Švedske i Švajcarske ali u praksi oružane borbe nije došlo do njegove primene. Moglo bi se reći da glavnu okosnicu te vrste strategije odvrćanja čini masovnost žive sile i raznovrsnost borbe i otpora, pri čemu pretnja širokim i osobenim partizanskim ratom i opštenarodnim otporom otrežnjavajuće deluje na svakog potencijalnog agresora.

Zakružujući pojmovni skelet strategije odvrćanja nije bez značaja podsetiti na njenu istorijsku dimenziju koja pokazuje da su zaraćene strane u drugom svetskom ratu sa tadašnjim borbenim sredstvima i načinima njihove primene, u stvari, već tada pribegavale krupnim poduhvatima odmazde nad protivničkom stranom, s ciljem da se slomi borbeni moral naroda i da se remete privredni tokovi i uništavaju industrijski kapaciteti. Nemački vazdušni napadi na gradove Velike Britanije, saveznički udari po nemačkim i drugim gradovima u Evropi (Drezden), kao i američki atomski udar na japanske gradove Hirošimu i Nagasaki pred kraj rata, predstavljaju začetak i preteču njene kasnije varijante u nuklearnom izdanju.

Proširivanjem pojma strategije odvrćanja i na sferu van nuklearnih sredstava i na zemlje koje svoju odbranu ne zasnivaju na sredstvima masovnog uništavanja ne znači da se kriza, o kojoj će biti reči, i na njih odnosi, već se ona tiče isključivo strategije velikih nuklearnih sela i njihovih doktrina i koncepcija.

II

Skica dosadašnjeg razvoja strategije odvrćanja

Američka vojno-politička misao je tvorac koncepta strategije odvrćanja na isti način kao što su SAD prvi posednik nuklearnih sredstava, prva zemlja koja ih je efektivno upotrebila i najveća svetska sila koja je računala da će pomoću nuklearnog monopola sačuvati neprikosnovenu svetsku dominaciju. Ostaju i dalje neopovrtno tvrdnje da su SAD pred kraj drugog svetskog rata upotrebile atomske bombe protiv japanskih gradova, ne isključivo radi poražavanja imperijalističkog grabežljivca već, prvenstveno, radi upozorenja glavnog saveznika koji se već uveliko pojavljivao kao budući rival i takmac za svetsku predominaciju. Američko rukovodstvo iz toga doba računalo je s tim da će na osnovu novog epohalnog pronalaska i njegovim korišćenjem u vojne svrhe, kao i na osnovu svoje gigantske ekonomske moći, na neograničeno vreme zadržati poziciju jedinog svetskog arbitra i jedine svetske supersile sa nesputanim planetarnim prerogativima. Na SSSR se gledalo kao na silu koja je iscrpljena teškim naporima i žrtvama u drugom svetskom ratu i bez mogućnosti da se u dogledno vreme oporavi i pojavi kao svetski takmac. Računalo se da će sovjetsku kontinentalnu konvencionalnu moć biti moguće obuzdavati pretnjom atomskim udarima a »komunizam se mislilo sprečavati i potiskivati« prevashodno ekonomskim sredstvima, visokim životnim standardom i tzv. američkim načinom života. Takve iluzije ubrzo su došle u sukob sa stvarnošću, a posebno one koje su se odnosile na predviđanja da SSSR u dogledno vreme ne može doći u posed atomskog i termonuklearnog oružja. U vreme kada se hladni rat već rasplamsao na širokim svetskim frontovima, strateški koncept masovne odmazde bazirao je u početku na monopolu, a kasnije na neuporedivoj premoći SAD u nuklearnim sredstvima u odnosu na glavnog protivnika. Suštinska deviza tog koncepta je glasila: udariti protivnika celokupnom nacionalnom nuklearnom i drugom vojnom moći, uko-

liko ugrozi neke od vitalnih interesa SAD. No, uskoro će taj tvrdi i bezobzirni koncept vojnog ponašanja na svetskoj sceni omekšati i prerasti u međustepen, poznat pod nazivom »strategija gradiranog zastrašivanja«. Njena maksima je značila udariti protivnika obavezno nuklearnim sredstvima, ali ne više celokupnom nacionalnom moći već dozirano prema stepenu protivničkog poteza i prema ugroženost i američkih interesa. Ta evolucija je najtešnje povezana sa rastućom sovjetskom nuklearnom moći, a vremenski zauzima šestu deceniju našeg veka.

Drugi bitan strategijski koncept SAD čini tzv. strategija elastičnog odgovora, definisana unutar političkog programa »New Frontier« sa dolaskom na vlast demokratske Kenedijeve administracije. Njenu polaznu premisu predstavljala je narasla nuklearna i raketna moć SSSR-a koja je, doduše, još uvek bila inferiorna u odnosu na moć SAD, ali je bila u stanju da direktno zapreti američkom kontinentu, i njegovim megalopolisima u kojima se nalazila velika većina američkog stanovništva. Suštinu tog koncepta činilo je realno usaglašavanje vojnih pogleda i programa izgradnje sa novonastalim prilikama u svetu. Pri tome se radilo o drukčijoj vojnoj moći protivnika, ali i o širokom antikolonijalnom i oslobodilačkom talasu u svetu kojem se nije moglo suprotstavljati i na koji se nije moglo uticati pretnjom masovnim nuklearnim udarima. »Strategija elastičnog odgovora« uključivala je i jednu i drugu vrstu vojne sile — konvencionalnu i nuklearnu — i predviđala vođenje ratova svih razmera i svih vrsta (lokalnih, ograničenih, konvencionalnih i nuklearnih) — a ne samo svetskog nuklearnog rata najširih razmera. Elastičnost tog koncepta ogleda se u stavu kojim se dopušta mogućnost i izražava verovatnoća da sukob između glavnih rivala i njihovih vojnih koalicija otpočne konvencionalnim sredstvima i da vlastite snage moraju u početku težiti da amortizuju prvi udar protivnika i da dejstva bez nuklearnih sredstava izvode sve do momenta kada se pozitivno oceni i sigurno utvrdi da se ne radi o provokaciji i zabuni već da je u pitanju svesna odluka protivnika da vodi veliki rat. S obzirom na to da se stalno računalo sa konvencionalnom, naročito kopnenom premoći protivnika bila je predviđena odmerena upotreba taktičkih nuklearnih sredstava male snage, da bi postepeno, zavisno od razvoja situacije, bila masovnije upotrebljena taktička sredstva većeg dometa i snage. Upotreba interkontinentalnih raketa velike nuklearne moći došla bi u obzir u slučaju krajnje nužde, kao neizbežan *ultima ratio*, ukoliko se pre toga ne bi postigao otvoren ili prećutan dogovor sa protivnikom.

Njihova je upotreba bazirala na ideji odmazde, i gotovo u celini se odnosila na udare po demografskim i industrijskim aglomeracijama. Taj koncept, koji je uz manje varijacije i sada na snazi, predviđa odvracanje odmazdom, borbenu upotrebu nuklearnih sredstava u operativno-taktičkim razmerama i deklarirani stav da se ova sredstva upotrebe prema vlastitoj inicijativi, što znači pre nego što ih protivnik upotrebi. Odmazda kao glavni oblik odvracanja zasnovana je na stratezijskim nuklearnim snagama (projektili na kopnu, projektili na podmornicama i bombarderi) koje su još u sedmoj deceniji mogle uništiti oko 40 odsto sovjetskog stanovništva i do 70 odsto njegove industrije. Ova stravična projekcija nuklearnog rata danas izgleda mnogo sumornijom, jer su na bazi uvećavanja nuklearne moći obostrano stvorene mogućnosti da se nekoliko puta uništi celokupno svetsko stanovništvo. U poruci naciji, prilikom isteka mandata, predsednik Karter je izjavio: »U slučaju svetskog nuklearnog rata svake sekunde bile bi oslobođene snage ravne onoj koja je upotrebljena u drugom svetskom ratu. To bi trajalo čitavo popodne! Bilo bi ubijeno više ljudi u toku nekoliko časova nego u svim ratovima u istoriji zajedno. Preživeli, ako bi ih uopšte i bilo, živeli bi u beznadu usred zatrovanih ruševina civilizacije koja je izvršila samoubistvo«.

Sovjetski vojnostrategijski koncept je, normalno i razumljivo, u funkciji političkih ambicija da se izbori ravnopravno mesto jedne od dve svetske supersile i da se osloncem na neverovatno brzorasuću vojnu moć obezbedi daljnje jačanje svetskih pozicija. Njegov vojni instrumentarijum je, po prirodi i vrstama, sličan protivničkom, sa određenim vlastitim specifičnostima, dok je artikulisanje stratezijskih konceptata i njihovih procena manje eksplicitno i javno, sa daleko više tajnovitih ograničenja, propagandnih parada i doktrinarnih ukrućenja, o kojima se ne vode javne i kritičke rasprave.

Sovjetski stratezijski koncept je neminovno i objektivno, takođe u funkciji odvracanja, mada se njegove ideje na taj način ne definišu, niti se ovaj pojam upotrebljava u smislu teorijske eksplicacije njihove doktrine. Po svemu što se u javnosti zna, izgleda da sadržaj njihove strategije odvracanja nije u tolikoj meri na elementu odmazde, mada se i s njim neizbežno računa, već je u uravnoteženijem odnosu prema elementu oružane borbe i mogućnošću poražavanja protivnika uništenjem njegove vojne sile, naročito na ratištima Evrope i Azije. U tom smislu se na Zapadu tumači svojevremena Kosiginova izjava da je bolje neprijatelja vojnički pobe-

diti, nego uništavati narod. Odvrćanje obuhvata istovremeno pret-nju pobedom u oružanom sukobu, koja zbog prirode sredstava ne može a da delom ne uključi i udare po gradovima. U najsazetijoj meri, njihova vrhunska strategijska stanovišta mogla bi se interpretirati na sledeći način: ukoliko budemo napadnuti, bez obzira na vrstu i razmere napada, odgovorićemo našom ukupnom konvencionalnom i raketno-nuklearnom moći, kako u strategijskim tako i u operativno-taktičkim razmerama. Od prvog časa, otpočemo ofanzivu na svim svetskim ratištima, kopnenim i pomorskim, uključujući i nuklearne udare po teritoriji i objektima u SAD. Osnovno sredstvo tako zamišljene ofanzive predstavljaće nuklearno-raketne snage na svim nivoima organizacije, uz skladno sadejstvo svih vidova i rodova oružanih snaga, pri čemu će najznačajnije mesto pripasti snagama protivvazdušne odbrane i tenkovskim grupacijama kopnene vojske. Razvijena civilna zaštita je u skladu sa načinom strategijske upotrebe oružane sile. U tom dosta tvrdom kontekstu sovjetske strategijske orijentacije verovatno je sadržana i misao pretnje i odvrćanja protivnika, ali u određenoj meri i ideja indoktrinacije oružanih snaga i naroda, da će u slučaju potrebe voditi i nuklearni rat za koji se i materijalno i psihološki moraju pripremiti.

Na političkom i diplomatskom planu povremeno dolazi do omekšavanja nekih od navedenih strategijskih postulata, ali to za sobom obično ne povlači automatske korekcije vojnih doktrina, pravila i principa upotrebe vojne sile. Pomenute političke intervencije odnosile su se na mogućnosti vođenja ograničenog nuklearnog rata na jednom od svetskih ratišta, bez obaveze da automatski mora pre-rasti u opšti nuklearni rat svetskih razmera, na mogućnosti da svet-ski rat može otpočeti konvencionalnim dejstvima, kao i ponudu protivniku da se uzajamno prihvate stavovi o tome da nijedna od sukobljenih strana neće prva upotrebiti taktička nuklearna sredstva itd.

Kompozicija strategijskih nuklearnih snaga SSSR-a znatno se razlikuje od analogne organizacije tog dela snaga njihovog glavnog protivnika po tome što su u sovjetskoj strukturi kopneni interkontinentalni projektili glavna snaga, a za njima slede podmornički i na kraju, u gotovo simboličnoj snazi, strategijski bombarderi. Na američkoj strani, na prvom mestu po broju glava i lansera nalaze se podmornice, zatim lanseri sa kopna, dok je moć strategijskih bombardera neuporedivo veća od protivničke, a po broju bojevih (bombi) čak je veća i od kopnenog dela trijade, što nije merilo i

njihove vojne efikasnosti. Razlike u modeliranju strategijskih nuklearnih snaga, pored ostalog, potvrđuju neke od mogućih pretpostavki:

— pošto je strategija odvrćanja SAD do sada težišno orijentisana na odmazdu udarima po protivničkim gradovima i industrijskim centrima to su im za te zadatke podmorničke rakete pogodnije zbog nemogućnosti da se otkriju i prvim udarom unište. Drugi razlog je što se za njih ne traži visok stepen preciznosti, budući da dejstvuju po ciljevima velikih dimenzija. Konačno, smeštajem nuklearnih eksploziva na moru se umanjuje privlačnost kopnenih prostora kao ciljeva protivničkog udara;

— sovjetskoj strategiji interkontinentalne rakete na kopnu više odgovaraju zbog njihove pojedinačne snage koja je nekoliko megatona, zbog mogućnosti postizanja veće preciznosti u slučaju da se udari nanose na odgovarajuće vojnostrategijske objekte na protivničkoj strani i, konačno, zbog geostrategijskog položaja zemlje koji ni podmornicama ni avionima ne obezbeđuje udaljeno baziranje a ovim drugim ni odgovarajuće dolete, odnosno radijuse dejstva.

Polazeći od izloženih premisa globalne strategije velikih sila može se reći da je u razdoblju od četiri zadnje decenije u krugu velikih svetskih sila, a naročito dve najveće, bila teorijski koncipirana i praktikovana strategija koja po svojim osnovnim obeležjima ima mnogo sličnosti s klasičnom strategijom uništavanja, odnosno obaranja, čak bi se moglo tvrditi da je identična. Razlikuje se od nje, međutim, po neuporedivo moćnijim sredstvima i u tom pogledu nema presedana u istoriji. U borbi za očuvanje, proširenje ili sticanje novih pozicija u neposrednom nadmetanju za međunarodni prestiž i uticaj na svetsko-istorijska kretanja velike sile su iskoristile genijalna otkrića ljudskog uma i pretvorile ih u sredstva za tiranisanje čovečanstva, uključujući i same sebe, jer su baš one prve postale zarobljenici vlastite moći kojom raspolažu. Ne ulazeći ovom prilikom u detaljnije analize političkih motiva i ciljeva svake od posednika strategijskih nuklearnih sredstava, istakli bismo glavna obeležja nuklearne strategije odvrćanja u navedenom periodu, s težnjom da se na taj način, u meri u kojoj je to moguće, naznače i tendencije u daljnjim vojnostrategijskim trendovima.

Prvo obeležje strategije o kojoj je reč sastoji se u tome da je ona zasnovana na borbenim sredstvima najveće nuklearne moći (raketna i vazduhoplovna, sa lansirnim rampama na zemlji, u vazduhu i pod vodom), bilo da su ta sredstva interkontinentalnih ili konti-

mentalnih dometa. Prema tome, strategija je isključivo nuklearna, dok taktika i operatika mogu biti i konvencionalne i nuklearne ili kombinacija jednog i drugog. Za razliku od ranijih epoha ova vrsta strategije nije, po svojoj prirodi, »sva u izvršenju« već, obrnuto, sva je u odvrćanju, zastrašivanju, upozoravanju, s ciljem da do izvršenja ne dođe ili, ako se u tom ne uspe, da se u apokaliptičkoj slici rata pronađu mogućnosti preživljavanja i pobede. Međutim, ne bi trebalo shvatiti da se radi o strategiji koja je u poziciji neke vrste pasivne odbrane i nemoćne pretnje, bez aktuelnog efikasnog dejstva i uticaja na protivnika i svet oko sebe. Naprotiv, ona, pored odvrćanja i pomoću odvrćanja, ispoljava svoje neposredno akciono i potencijalno dejstvo u svetskim proračunima odnosa snaga i time najaktivnije doprinosi postizanju političkih ciljeva bez velikog nuklearnog rata. Time se i može objasniti zašto veliki prekomerno jačaju svoje nuklearne arsenale i neprekidno teže vertikalnom širenju nuklearnih borbenih sredstava i zašto drugi potencijalni pretendenti teže da se domognu te vrste sredstava.

Drugo obeležje pomenutog strategijskog koncepta i svetskih prilika u kojima je nastao nalazi se u činjenici, za razliku od dosadašnje istorijske stvarnosti, da nuklearna sredstva ne poseduje većina članica svetske zajednice. Karakteristično je da su njihovi posednici, za sada, isključivo stalni članovi Saveta bezbednosti, a to znači pet najjačih svetskih sila (Japan je poseban slučaj). Naravno, reč je o svojevrsnom monopolu, pogotovo što velike sile sprečavaju daljnje širenje tog oružja, a maksimalno se naprežu da ga u svojim posedima kvantitativno i kvalitativno uvećaju i usavrše. U tom smislu je ne manje značajno da od pet pomenutih svetskih sila, samo dve najmoćnije, poznate pod nazivom supersile, raspolažu globalnom, planetarnom nuklearnom moći, kako po prenosnicima tako i po količinama i vrstama raspoloživih sredstava. Ta činjenica još više ističe i zaoštava problem svetskog monopola nuklearne moći. Koliko ta okolnost otežava narodima i državama borbu za ravnopravnost u svetskim odnosima, najbolje znaju one zemlje koje su po geografskom položaju najbliže velikim, kao i one koje se nalaze u blokovima i na jednoj i na drugoj strani. Ta ista okolnost je, de facto, dovela do formiranja svetske bipolarne strategije odvrćanja, koja je u primeni jedino u odnosima dve supersile, sa sličnim i gotovo simetričnim sredstvima i, pored svih spoljnih razlika, sa sličnim metodama i načinima definisanja strategijskih zadataka i ciljeva. Pokušaji, koji su još uvek u toku, da se svet podvoji na dve polovine i da se vojne strategije zasnuju na ideološkim razlikama

i obeležjima — jedna koja ima socijalističke, a druga kapitalističke i antikomunističke ideološke premise i ciljeve — zahvaljujući ulozi pokreta nesvrstanih i procesu demokratizacije odnosa u međunarodnom radničkom pokretu i odnosa među socijalističkim zemljama, nisu dali očekivane rezultate. Zagovornici teorija o blokovskoj podjeli sveta na ideološkim osnovama zaboravljaju da, pored sveg svog značaja, različite ideologije nikad nisu bile osnovni uzrok ratova, a ratovi još manje sredstvo za rešavanje ideoloških suprotnosti. Procesi raspadanja raznih vojnih saveza u zapadnom svetu još su očitije pokazali da sve više sazreva svest o tome da se velike sile služe ideološkim manipulacijama kako bi obezbedile monolitnost saveza u funkciji nadmetanja s glavnim rivalom i u funkciji držanja u političkoj i ekonomskoj potčinjenosti svojih saveznika.

Treću i najbitniju crtu strategijskih koncepcija o kojima je reč, a to je obeležje našeg doba u celini, čini okolnost da su stvorena tolika velika i ubitačna nuklearna sredstva koja mogu uništiti čovečanstvo sa svim njegovim civilizacijskim dostignućima, sa svim velikim duhovnim i materijalnim ostvarenjima nebrojenih generacija kroz vekove i milenijume. Izgleda da su rezultati naučno-tehnološke revolucije po svojoj grandioznosti izbili ispred rezultata društveno organizovane svesti i neophodnih promena u biću savremenog sveta, i da se čovečanstvo zbog toga našlo na raskrsnici od koje zavisi njegova egzistencija ili propast. Pred tom dilemom sve teorije o pravednom ili nepravednom opštem nuklearnom ratu, o tome ko bi u ratu pobedio a ko izgubio, kojoj strani, kapitalizmu ili socijalizmu, bi više koristio — predstavljaju ne samo teorijske špekulacije već duboko zadiru u normalni integritet čoveka kao generičnog bića i održavaju inertnost duha u kojem se prepoznaju recidivi starih rezona i neostvarenih snova svetskih osvajača. Prvi put se dogodilo u istoriji da se nijedna od sukobljenih strana u eventualnom opštem termonuklearnom ratu ne može uspešno braniti odgovarajućim protivsredstvima i u običajenom smislu kakvi su u istoriji poznati u odnosima napad — odbrana, niti napadač može uništiti protivnika a da i sam ne bude uništen, a to će reći da će i sam ubrzo postati branilac. A sve to važi i obrnuto — branilac postaje ubrzo i napadač. S obzirom na tu protivrečnost nuklearnog rata, odbrana se sastoji u obostranoj primeni strategije odvrćanja. Međutim, ni ona ne predstavlja, radikalno a još manje definitivno rešenje. Racionalne političke, psihičke, etičke i druge kočnice ljudskog faktora, koje su do sada uspevale da spreče izbijanje nuklearnog rata, nalaze se pod sve većim pritiskom stalno rastućih količi-

na nuklearnih borbenih sredstava i njihovim neprekidnim usavršavanjem, tako da se nikad ne zna kolika je konačna moć tih kočnica.

Pokazalo se da se ravnotežom straha do određene tačke može sprečavati međusobni nuklearni obračun, ali se, istovremeno, ustanovilo da preveliki strah može imati i suprotan efekat, pa da, umesto da odvraća, može postati i jednim od uzroka konflagracije. Određenim merama pretnji i zastašivanja može se uticati na ljudski *ratio*, ali svako prekoračenje antropološko-psihološkog praga dovelo bi do obratnih reakcija i ponašanja. Istorijska distanca od nekoliko decenija je mala i nedovoljna da bi se sa sigurnošću moglo utvrditi da su nuklearna borbená sredstva svojom protivrečnom prirodom i njihovim unutrašnjim zakonomernostima nepobitno onemogućila i sprečila nuklearni rat, ali je sigurno da je, uz ostale faktore, takvo njihovo svojstvo i dejstvo došlo do izražaja.

Za savremene filozofe, pre svega za one koji slede Marksa, ostaje izazov da sa filozofske meta-pozicije promišljaju kako je moguće da napredak u sferi prirodnih nauka (nuklearna fizika) na direktan način menja društveno ponašanje. Na istoj liniji je i pitanje: kako je moguće da strah kao psihološki fenomen, na neposredan način utiče na društvene procese, odnosno da predstavlja elemenat sa značajnijim dejstvom od uloge ekonomskih, klasnih, ideoloških, političkih i drugih činilaca ? Ovi činioi i dalje ostaju najvažniji argumenti, ali ne i jedini. Antropološki aspekt istorije vezan za Marksove nazore i otkrića mora i ovim dobiti svoje mesto i poslužiti filozofskom i naučnom nivou razjašnjenja.

Teorija o uzrocima bivših i budućih ratova mora biti pregledana i ocenjena i na osnovu ovih iskustava i dograđena stečenim spoznajama. Čovek se ne odnosi neutralno i pasivno prema fenomenu rata, niti je njegovo mišljenje irelevantno za naučno obrazloženje njihovih uzroka, već se uvek moraju tražiti spojevi prirode i društva i celinu uvek promatrati kao dijalektički uzus od najvišeg filozofskog reda. Ovo nisu klasični okviri vojne nauke i teorije ratne veštine, što bi u tokovima savremene ljudske misli zakonito trebalo činiti, ukoliko se želi da se čovekov um ne okuje pragmatškim ciljevima, tehnokratskim stramputicama i scijentističkim bleštavim varkama, bez dijalektičkog kompasa.

Osnovni uzroci i oblici krize strategije odvrćanja

Po svojoj suštini politika velikih sila, i pored epohalnih društvenih i naučno-revolucionarnih promena koje su ta društva doživela, ostala je po ciljevima, a u velikoj meri i metodama, opterećena prevaziđenim istorijskim nasleđima i njihovim recidivima.

Ciljevi i načini realizacije blokovskih političkih programa, pored svih tragičnih i dramatičnih svetskih iskustava, sadrže agresivno postizanje svetske prevlasti, širenje interesnih sfera i zona uticaja, naturanje svetu svoje volje brutalnim sredstvima vojne sile, održavanje na nov način neravnopravnih odnosa u svetskoj zajednici, gušenje suvereniteta i nezavisnosti svih onih koji se nađu na putu svetske ekspanzije i modernog osvajanja. Ideje, o prekrajanju sveta ili o svetskoj dominaciji, zbog kojih su vođena dva krvava svetska rata, nisu napuštene već se vidno osećaju u programima savremenih protagonista za svetsku hegemoniju, i pored svih promena koje su se u svet, a naročito na prostorima bivših kolonijalnih imperija, u međuvremenu odigrale. Radi se o složenom i protivrečnom svetskom — istorijskom procesu koji na jednoj strani dovodi do umnožavanja broja međunarodnih subjekata, do oslobođenja iz kolonijalnog i neravnopravnog položaja stotine novih zemalja, dok se na drugoj strani vrši ultrakonzcentracija materijalne, političke, naučne i druge moći u rukama sve manjeg broja najjačih svetskih aktera, koji po svom ukupnom ponašanju podsećaju na vlast modernih tiranskih imperija. Pogoršane ekonomske prilike i perspektive, naročito u oblasti energije i sirovina, i prevaziđen na imperijalizmu zasnovan međunarodni ekonomski sistem, tu borbu još više dinamiziraju i čine je u najvećem stepenu antagonističkom i u svetskim relacijama krajnje zaoštrenom. Takvi odnosi i stanje stimulišu razvoj vojne sile u kojoj se, po pravilu, vidi sredstvo za rešavanje svih spoljnih i unutrašnjih teškoća i način da se sačuvaju ili osvoje nove pozicije. Nesmanjeni zamah naučno-tehnološke revolucije, naročito u oblasti prirodnih nauka i posebno u najrazvijenijim zemljama, imperativno zahteva drukčiji politički, ekonomski i, u celini, društveni tretman te sfere ljudske delatnosti. Nauka je postala prvorazredna proizvodna snaga koja mogućnosti ljudi i država uvećava takvim ritmom i proporcijama kakav se donekad nije mogao ni zamisliti. Centralni svetski problem nije u podsticanju i ubrzanju naučnog razvoja, već u odnosu prema rezul-

tatima naučnih istraživanja i načinu njihove praktične primene. Stalna je opasnost da nauka kao nepoznata potencija ne postane novi tiranin ljudske zajednice i protivnik čovekovih sloboda.

U ovom radu se nećemo baviti uzročno-posledičnom analizom onih opštih naznaka na koje smo prethodno ukazali. To prelazi okvire naše teme koja nema većih pretenzija sem da ukaže na neke od najznačajnijih i najaktuelnijih problema nuklearne strategije svetskih sila. Činimo to zbog strategije kao takve, ali još više i zbog njenih najširih političkih i drugih implikacija na svet u celini, pa i na svaku zemlju i svakog čoveka posebno. Imajući u vidu taj cilj, ukratko ćemo se osvrnuti na sadašnje materijalno-tehničke odnose u vojnoj moći supersila i na verovatne promene koje se mogu očekivati u koncepciji i tehnologiji, domenu budućeg razvoja tih odnosa, što i čini okosnicu naše teme.

1. Opravdano se smatra da su pregovori o ograničavanju strategijskih nuklearnih sredstava (SALT) izraz dostignute globalne ravnoteže između dve supersile i težnje da se daljnji razvoj obostrane strategijske nuklearne moći koliko-toliko ograničava i sporazumno kontroliše. Ugovorima su određeni zajednički plafoni, koji predstavljaju kvalitativne i kvantitativne parametre sa širokim dijapazonima o mogućnostima tehničkog usavršavanja postojećih sistema.¹

Obe strane su sporazumno stvorile mogućnost da svaka od njih može u budućnosti uvesti novu kategoriju (sistem) interkontinentalnih balističkih raketa, što, pored postojećih, predstavlja i nove mogućnosti za daljnju trku u naoružavanju. U oba pomenuta ugovora (SALT-1 i SALT-2) nema ograničenja u pogledu dometa, broja bojevih glava, njihovoj pojedinačnoj ili ukupnoj snazi, načinu vođenja na trajektoriji, načinu i mestu lociranja novih projektila itd. Nema ni orijentirnih ograničenja u pogledu sredstava niže moći i dometa od interkontinentalnih, što je bivšem ministru inostranih poslova SAD Dinu Rasku dalo povoda da izjavi kako mu pomenuti ugovori liče na pokušaje »da se reka samo do polovine pregradi«!²

¹ Opšti okvir predviđa posedovanje 2.250 interkontinentalnih projektila, uključujući zemaljske, podmorničke i vazdušne (bombarderske) na svakoj od ugovornih strana. Od toga broja, 1.320 projektila mogu biti snabdeveni sa više bojevih glava, čiji broj po jedinici prenosnika nije fiksno markiran. Kopneni u količini od 820 jedinica mogu biti opremljeni sa višestrukim (MIRV) brojem bojevih glava. Ugovorom su, takođe, utvrđena ograničenja koja se odnose na: zabranu lansiranja projektila na hladno iz jednog silosa, povećanje broja pokretnih na račun stacionarnih lansera, uvođenje težih lansera od sadašnjih, konverzija lakih u teške, menjanje sadašnjih pozicija interkontinentalnih projektila i neka druga. Već sama činjenica da su obe strane dale zvanične liste postojećih lansera i druge podatke, predstavlja svojevrsan kuriozum i napredak u pravcu međusobnog sve šireg otvaranja.

² »Security Special«, 1979. godine.

Verovatni ili približni pokazatelji sadašnje strukture nuklearno-strategijskih sistema na obe strane globalno pokazuju³

	I.K.B.P.			Podmornički projektili			Bombarderi		
	broj lansera	broj bojelih glava	Mgt	broj lansera	broj bojelih glava	Mgt	broj lansera	broj bojelih glava	Mgt
SAD	1.054	2.154	1.270	650	5.700	420	432	5.124	1.917
SSSR	1.330	5.622	6.278	785	1.545	633	135	470	470

U podacima o strukturi strategijske nuklearne moći, datih u tabeli, sadržana je i globalna orijentacija supersila u njihovoj daljoj borbi za svetsku prevlast i budući razvoj strategijskog dela oružanih snaga. U toj orijentaciji sadržani su i fermenti krize strategije odvrćanja što nas, s obzirom na temu, najviše i zanima. Pored ranije iznetih ocena o razvojnom trendu strategijskih sistema na obe strane potrebno je ukazati i na postsaltovsko stanje kao na uvod u novo razdoblje strategije međusobnog odvrćanja. Težišna strategijska orijentacija SAD na razvoj podmorničkih projektila krije u sebi određene prednosti i slabosti o kojima će oba protivnika sve više voditi računa. Prednosti podmorničkog rešenja su: u visokom stepenu zaštićenosti tog dela strategijske moći, koju protivnik ne može otkriti, iznenaditi, niti sprečiti u izvršenju namenjene misije; u mogućnosti da se iz istih silosa ispaljuje više šarži projektila što uvećava njihove prenosne i rušilačke kapacitete; i konačno, u mogućnosti da se plovidbenim manevrom povećavaju dometi raspoloživih projektila. Njihove slabosti na sadašnjem stepenu tehnološkog razvoja su u visokom stepenu nepreciznosti lansiranih projektila, zbog čega su i namenjeni za udare po gradovima i najkrupnijim vojnostrategijskim ciljevima. To znači da nisu podesne ni predodređene za prvi, već u osnovi za uzvratne udare. Daljnja slabost se ogleda u nužnosti da se poseduju pomorske baze za remont, snabdevanje, odmor i slično, kao i za ostale delove pomorskih snaga na udaljenim odredištima.

Drugi član nuklearne trijade SAD, koji čine interkontinentalni projektili na kopnu, slabiji je po ukupnoj prenosnoj snazi od projektila na podmornicama, a još više u odnosu na analogna sredstva protivnika. Disparitet se odnosi na ukupan broj bojelih glava, njihovu pojedinačnu snagu, kao i na stepen zaštićenosti u odnosu na

³ »Military Balance«, 1980—1981. godine.

eventualni prvi udar protivnika. Bombarderska flota je prvorodeni član strategijske trijade SAD i nekad jedini prenosnik atomskih i nuklearnih punjenja. Zbog osjetljivosti na sredstva i mere protiv-vazdušne odbrane i relativne sporosti smatra se neupotrebljivim za nanošenje prvog udara, već mu je gotovo isključiva namena u izvršenju odmazde, bilo udarom gravitacionim bombama, ili projektilima sa udaljenih distanci (uključujući i projektele koji krstare).

Na sovjetskoj strani, odnosi među pojedinim elementima strategijske nuklearne moći još više su različiti i neuravnoteženi nego što je to slučaj kod protivničke strane. Glavna strategijska uloga upadljivo je namenjena interkontinentalnim projektilima na kopnu čija moć nije samo u broju već i u snazi pojedinih prenosnika koja ide na desetine megatona pojedinačnih punjenja, zatim u većoj preciznosti, a izgleda i u boljoj zaštićenosti silosa nego što je slučaj sa odgovarajućim američkim. Pošto se, teorijski uzevši, mogu pojaviti i u funkciji izvršenja prvog i drugog udara i biti namenjeni za vojne i civilne objekte, njihova uloga i snaga za strategiju protivnika postala je i suviše preteća i teško podnošljiva. Zbog toga je američka pregovaračka ekipa u SALT-2 svim silama nastojala da privoli drugu stranu na smanjenje broja tih lansera, a naročito ono dela koji pripada najtežoj kategoriji. Sovjetska strana je uporno, do kraja, odbijala sva nastojanja te vrste.

Drugi elemenat po strategijskoj moći u sovjetskom globalnom sistemu čine nuklearne i druge podmornice koje po ukupnom broju premašuju protivničku stranu, ali su za sada inferiornije po broju lansera, bojevih glava, njihovoj ukupnoj snazi i po još nekim pokazateljima vojne efikasnosti.

Sovjetska vazdušno-bombarderska flota u odnosu na protivničku, a naročito u odnosu na mogućnost pretnje američkom kopnu i objektima na njemu, predstavlja gotovo simboličnu snagu. Njene mogućnosti se iscrpljuju namenom u istočnoj hemisferi, budući da su joj doleteti na zapad veoma otežani pa i onemogućeni, zbog nepostojanja baza i nemogućnosti dodatnog punjenja gorivom u vazduhu. Međutim, njihov značaj na srednjim strategijskim relacijama sve više će rasti i u kombinaciji sa drugim sistemima predstavljajući uticajan elemenat u narušavanju regionalne ravnoteže.

Strategijski koncepti uopšte uvek su se zasnivali pre svega na stvarnom i perspektivno proračunatom odnosu snaga kao neospornom dokazu njene vitalnosti i jedinom garantu protiv promašaja i iznenađenja različite vrste. Ovo pravilo naročito važi kada se radi o strategijama globalnih razmera zasnovanim na dugim vremenskim

relacijama, a posebno za one koje računaju da prospektivnim parametrima mere odnose snaga, zastrašuju, urazumljuju i odvrćaju protivnika. Generalna analiza glavnih faktora sadašnje moći na kojoj su zasnovane strategije odvrćanja ukazuje na nekoliko kriznih izvorišta, koje će usloviti i predodrediti daljnje procese njihovog korigovanja u neprekidnom lancu narušavanja i ponovnog uspostavljanja odnosno opšte i posebne ravnoteže.

Ideja o *strategiji vojnih ciljeva* u osnovi je suprotna konceptu strategije odvrćanja. Materijalne i tehničke mogućnosti njene realizacije, ili pokušaja realizacije, sve više je uvode u svet realnih zbivanja. Njena suština je u zamisli da se eventualnim iznenadnim prvim udarom u dovoljnoj meri uništi jedan ili dva elementa strategijske trijade protivnika. To drugim rečima znači uništiti njegove kopnene i interkontinentalne projekte i bombardere i staviti ga pred dilemu: ili da odustane od uzvratnog udara ili da ga realizuje umanjenom ukupnom snagom. Kod toga je bitno da se zna da je jedna od strana ili sutra obe, u stanju da izvede takav poduhvat, a ne pretpostavke da li je voljna ili nije, odnosno da li hoće ili neće to učiniti. Po formi, takav poduhvat bi predstavljao parcijalno ograničavanje strategije odvrćanja njenom vertikalnom osom koja razbija jedinstvo strategijske trijade. Zahvaljujući proceni o stvarnim tehnološkim i strategijskim mogućnostima protivnika i idejama koje se otuda izvlače, američka strategija se najozbiljnije bavi sudbinom baza svojih interkontinentalnih projektila *minitmen* i planira preduzimanje mera da novim sistemom izbegne takvu opasnost i da istovremeno protivnika dovede u situaciju da rešava vlastite probleme silosiranja i zaštite svojih analognih interkontinentalnih strategijskih projektila. Pri tom je bliža pomisao da se protivnik ekonomski iscrpljuje nego da ga se vojnostrategijski nadmaši.

Pol Niče, šef američke pregovaračke ekipe u SALT-1, kompetentno je tvrdio da su Sovjeti u stanju da svojim sistemom kopnenih interkontinentalnih projektila unište 90 odsto američkih silosa za projekte *minitmen*. Pre njega su Kisindžer i Šlezinger, ministri spoljnih poslova i odbrane, javno pledirali da se američki strategijski planovi još u njihovo doba dovedu u stanje takve iste sposobnosti prema protivniku. Činjenica da su prilikom pregovora o SALT-1, kada je po dogovoru obustavljeno eksperimentisanje sa antibalističkim projektilskim sistemima, Sovjeti svoje do tada proizvedene antiprojekte postavili za odbranu Moskve, a Amerikanci za odbranu svo-

⁴ Vidi u knjizi *Postavljanje nacionalnih prioriteta u sledećih 10 godina*, izd. »The Brookings Institutions«, Vašington 1976. godine.

jih interkontinentalnih raketnih baza *minitmen* — dovoljno govori da se ne radi o propagandi i o maštanju bez realnih materijalnih i tehničkih osnova. Tvorcima američkih strategijskih ideja često ističu da će se svaki američki predsjednik ozbiljno kolebati u odsudnim časovima da naredi udar po sovjetskim gradovima nakon eventualnog uništenja kopnenog elementa svoje strategijske moći. Razlog je u tome što je jasno da će protivnik neizostavno povratnim udarom uništiti i američke gradove. Slično, ili isto, važi u obrnutom smeru, bilo da se radi o sadašnjem trenutku, ili onom koji će pre ili kasnije doći. Dilemu spašavanja gradova, ili mirenja sa izgubljenim delom strategijske moći obe strane nastoje da reše sistemom mera i postupaka koji zaštićuju od iznenađenja, pogrešnih zaključaka i nesigurnih izvršenja. Verovatno se pri isticanju ovih ideja koje dodiruju same temelje strategije odvrćanja radi i o izbornim, budžetskim i propagandnim motivima i ciljevima, ali to u osnovi ništa ne menja, budući da se ovi stavovi i prateći argumenti ne bi mogli koristiti ukoliko bi to bilo samo plod neke fantastične želje bez realnih naučnih i materijalnih osnova. U istom smislu nema principijelni značaj ni inicijalna strategijska razlika između američkog koncepta baziranog pretežno na odmazdi, i sovjetskog zasnovanog istovremeno na mogućnosti vojne odbrane, odnosno na ideji strategije vojnih ciljeva i odmazde, pošto se sada i jedna i druga strana, kao i ostali svet sa njima, suočavaju sa opasnostima slične vrste.⁵ U tom pogledu traženja samo jednog krivca, bez obzira na kojoj strani, nije moguće sem kada se radi o sumnjivim propagandnim motivima i namerama.

2. Kao što je ravnoteža snaga između dve supersile na političkom planu prirodno vodila ka detantu tako je i na vojnom planu moralo doći do pojave takozvanih *regionalnih strategija*. Razvitkom je pocepan jedinstven nuklearni kišobran koji su na svakoj od strana predstavljale strategijske nuklearne snage, pošto se protivnika u svakom delu planete nije moglo odvrćati pretnjom odmazde kada i druga strana ima iste mogućnosti da odmazdom uzvrati na odmazdu i da njom pretili. Nije se moglo očekivati, pogotovo ne od najviših, da izvrši samoubistvo radi zaštite jednog od svojih saveznika. Strategija odmazde se svela na zaštitu svetskih »svetilišta« koji čine teritorije dveju *supersila* i samo njihovo direktno ugrožavanje mo-

⁵ Neprimarno je, takođe, jednu ili drugu orijentaciju ocenjivati merom većeg ili manjeg humanizma, budući da s tim motivima nisu ni začete i da se po krajnjim rezultatima svode na isto, bez obzira na različite varijable primene. Ovde su merodavni kriterijumi Lenjina po kojima se karakter ratova i strategijskih planova ceni po karakteru i ciljevima politike koja im je prethodila, odnosno kojoj služi.

že aktivirati najmoćnija strategijska sredstva na obe strane. Odustajanje od direktne konfrontacije logično je vodilo strategijskoj disperziji oličenoj u nastojanju da se u prostornom smislu simultano prodire u različite delove planete radi sticanja uticaja, osvajanja baza, otvaranja ekonomskih izvora itd. Iskustvo kubanske raketne krize pokazuje da se pre stvaranja odgovarajućih uslova, odnosno pri nepostignutoj ravnoteži ne može primeniti regionalna strategija što je sovjetsku stranu prisililo na poznato polupovlačenje. Na taj način je došlo do odvajanja »decouplage« strategijskog načina odbrane i pružanje nuklearne zaštite pojedinim svetskim regionima (Evropa, Bliski i Srednji istok, jugoistočna Azija, Afrika itd.) od globalne strategije odvrćanja. Njihova odbrana više ne podrazumeva obavezno i automatsko pribegavanje opštem svetskom ratu. Logično je pretpostaviti mogućnost i verovatnoću izbijanja regionalnih ratova na prostoru jednog od ovih svetskih ratišta uz pretnju upotrebom srednjih strategijskih ili operativno-taktičkih nuklearnih sredstava. Praksa, na sreću, još nije pokazala da li to znači udaljavanje ili približavanje opštem nuklearnom ratu, ali u svakom slučaju predstavlja veoma rizičnu igru oštreci mača. Sasvim je, međutim, sigurno da bi za prostore na kojima bi se eventualno vodio ograničeni nuklearni rat, njegovi rezultati značili veću kataklizmu čak i od opšteg nuklearnog rata, pošto bi uključivala i taktička nuklearna dejstva zajedno sa konvencionalnim borbenim sredstvima.

Pojava raketnih sistema srednje moći, kao što su takozvane »evrorakete« (koje nisu samo evropske) oličenih u SS-20, *peršing 2* i krstarećim projektilima, ne znači samo pojačanu trku u naoružavanju već i pokušaj aplikacije nove ratišne strategije ili strategije jednog od svetskih ratišta. Prema svojim tehničkim svojstvima, kao što su preciznost, pokretljivost, zaštićenost, velika udarna moć, one predstavljaju izuzetno efikasna sredstva za udare protiv vojnih ciljeva na relativno velikim dubinama ratišta. U političkim nadmetanjima ova sredstva u proračunskom smislu imaju visoku cenu, budući da su im mogućnosti političkog neutralisanja već i do sada delom dokazane. No, ipak, nije do kraja jasno kakvu je računicu sovjetska strategija imala kada je zaključila da joj u ovom času odgovara da se na evropsku političku i vojnu scenu pojavi sa novim srednjim raketama, sem ako nije čvrsto verovala da će Zapadna Evropa sigurno sprečiti američki kontrapotez. Pozicija SSSR-a je delikatnija od američke kada i ako dođe do instaliranja američkih srednjih raketa, s obzirom na njihove domete koji dosežu duboko u teritoriju glav-

nog protivnika, što nije obrnut slučaj. Vrlo je verovatno da se radi i o drugim stratezijskim azimutima, a ne samo o Zapadnoj Evropi.

Pojava ovih srednjih sistema na taktičkom planu ubrzaće proces minijaturizacije taktičkih nuklearnih sredstava, njihove još veće pokretljivosti i preciznosti, kao i nove načine njihove zaštite, budući da nove srednje rakete za taktička nuklearna sredstva predstavljaju opasnost kao što se teškom artiljerijom ugrožava ona srednjih kalibara. U još većoj meri to važi za taktičku avijaciju i za aerodrome na kojima bazira. Po svemu je, dakle, očigledno da strategija odvrćanja doživljava veliku metamorfozu i da je u mnogim tačkama pretrpela korekcije, dok je u drugim u celini negiran početni koncept jedino planetarne konfrontacije.

3. Ostaje još taktičko nuklearno borbeno polje kao način da se zaobiđe koncept odmazde i da se deblokira strategija odvrćanja na taj način što bi se nuklearni činilac u ograničenoj taktičkoj meri pretvorio u sredstvo efektivnog napada i odbrane. Zapadnoevropska i američka vojna misao taj faktor potencira, pored drugih razloga, i zbog navodne ugroženosti geografske plitkosti evropskog prostora koji ne pruža mogućnost da se na vreme i u kratkim tokovima mobilisuje snaga, da se stvore dovoljne rezerve i da se odbrana dugotrajno vodi primenom manevra unazad, sve dok se ne slomi zamišljena ofanziva protivnika. Međutim, sigurno da je to inercija ranijih konceptata prema kojima je odbrana Zapadne Evrope bila obezbeđena američkim nuklearnim kišobranom velike moći, dok se u novim uslovima ona nadomeštava taktičkim nuklearnim branama. Taktičko-nuklearne garancije izazivaju kontraverzne reakcije od one koje smatraju da sužavanje nivoa garancija znači odstupanje SAD radi vlastite bezbednosti, do onih koji se odriču i taktičke nuklearne podrške. Postalo je uobičajeno, prema zapadnim teorijskim rezonima, da se svuda gde ne postoji ravnoteža u konvencionalnim snagama, odnosno gde su u tim snagama inferiorniji, uvode taktička nuklearna sredstva, bez dovoljno jasne spoznaje i samih tvoraca takvih ideja kuda to vodi i kakve mogu biti reperkusije od takvih rešenja.⁶

⁶ Nedavno su četiri poznata američka imena, među njima i tvorci strategije elastičnog odgovora: Maknamara, Bandy, Smit i Kennan, zajedno u javnosti zahtevali da SAD promeni doktrinu i planove o upotrebi taktičkih nuklearnih sredstava u Evropi i da se odreknu stava da će NATO, odnosno SAD prvi upotrebiti ova sredstva. Ovo je i značajno i indikativno, bez obzira što verovatno sadrži i predizborne propagandne balone. U političkom smislu verovatno je sračunato i na suprotstavljanje sve širem pacifističkom raspoloženju. Što više, Džordž Bandy tvrdi da nije bila oportuna ni odluka da se *peršing-2* i krstareće rakete postavljaju u Evropi, zbog toga što će Evropljani smatrati da će se SAD lakše odlučiti da vodi evropski nuklearni

Proces usavršavanja i minijaturizacije taktičkih nuklearnih pu-
njenja uz istovremenu pojavu neutronske sredstava verovatno će
kao i do sada stimulisati orijentaciju upotrebe taktičkih nuklearnih
sredstava, naročito na udaljenim prostorima od glavnih sila i kada
su po njihovoj oceni ugroženi suštinski interesi strana. Nije slučaj-
no američki predsednik Karter potpisao Direktivu 59 povodom i u
vreme krize na Srednjem istoku, koja se mogla pretvoriti u pretnju
izvoristima nafte. Ukoliko bi došlo do upotrebe taktičkih nuklear-
nih sredstava to bi za velike sile predstavljalo relativno najbezbol-
niji izlaz iz sadašnjeg začaranog kruga nuklearne oružane blokade
i najveću opasnost za sve one zemlje koje nisu posjednici nuklearnih
sredstava, jer bi im velike sile poput Damoklovog mača neprekidno
pretile upotrebom tog dela svoje vojne moći i njime ograničavale
slobodu i nezavisnost većine zemalja sveta, naročito onih koje se
direktno nalaze na putu širenja i ekspanzije velikih. Zbog istog raz-
loga nesvrstani pokret i svaka zemlja posebno moraju biti zaintere-
sovani da se onemoguću primena ograničenog taktičkog nuklearnog
rata, čak više nego za limitiranje strategijskih nuklearnih sredstava.
Niko ne bi bio suroviji od taktičkih nuklearnih tirana ukoliko bi svet
dozvolio da se breša probije na tom mestu. Predskazanja i upozore-
nja te vrste dolaze na svoj način i od upotrebe hemijskih, pa i ne-
kih bioloških agenasa protiv pojedinih oslobodilačkih pokreta u
svetu.

4. Postoje i tvrdnje da do upotrebe nuklearnih borbenih sred-
stava nije došlo i zbog toga što je nuklearno oružje ostalo u krugu
velikih sila koje su, navodno zbog toga što su velike, samim tim i
više odgovorne, a po toj logici, i više razumne. Izgleda kao da su
one iz altruističkih razloga stvorile takve arsenale kojima se svet
može nekoliko puta uništiti. Argumenat protiv horizontalnog šire-
nja mogao bi imati svoj *raison d'être* samo pod uslovom da nije do-
šlo do vertikalnog nepojmljivog skoka, odnosno do dramatične kon-
centracije nuklearne moći dve supersile koje sada mogu da vrše ter-
ror nad čovečanstvom, uključujući i svoje stanovništvo. Zbog na-
vodne zabrane širenja nuklearnog oružja, veliki sprečavaju i mir-
nodopsku upotrebu nuklearne energije ili joj nameću svoja ogra-
ničenja i kontrolu. Može se smatrati zakonitim da će vertikalna tr-
ka u nuklearnoj moći sa svoje strane i dalje stimulisati tendenciju

rat, a Rusi će se osećati ugroženim zbog činjenice što projektili *pershing-2*
mogu doseći Moskvu za 5 minuta. Izjavu o odustajanju da prva upotrebi
taktička nuklearna sredstva dala je i sovjetska vlada u junu 1982. godine
porukom šefa države Brežnjeva Drugom specijalnom zasjedanju Generalne
skupštine OUN o razoružanju, što je vladajuća ekipa SAD odbacila kao prop-
agandni blef.

širenja kruga nuklearnih posednika koji će svoju strategiju zasnovati na proporcionalnom odvrtaanju pretnjom da jačem protivniku nanesu neprihvatljive štete i gubitke. To je primer Francuske i Kine. Druga vrsta određene zakonitosti zasniva se na postojećim svetskim i regionalnim odnosima koji se pojavljuju kao uzročnici ovakve orijentacije država u pogledu nuklearne vojne sile. Odnosi SSSR — Kina, Kina — Indija, Indija — Pakistan, Izrael — Arapi, Južnoafrička Unija — Crna Afrika ilustracija su druge vrste, koji uzroke nuklearnom širenju otkrivaju ne samo na relaciji supersile — ostali već i u odnosima na nižem nivou. Ipak, treba imati na umu da novostvoreni nuklearni arsenali i njihovi novi posednici ne mogu biti detonatori nuklearne moći supersila. To, drugim rečima znači da se teško mogu naći u ulozi direktnih uzročnika opšteg nuklearnog rata, mada se sasvim sigurno zna da i ne pojačavaju branu protiv njega. Za nas je relevantno utvrditi da i te okolnosti i iskazane tendencije doprinose krizi strategije odvrtaanja u njenoj incijalnoj, i još uvek zvanično važećoj formi.

*

Završni pasaż ima za smisao da akcentira izvesna mesta, da naglasi neke ocene i stavove i da na taj način sublimira i suštinski označi ono što nas najviše zanima. Naličje, ili vojna strana, ugroženog detanta karakteriše se sa dva protivrečna procesa, od kojih se jedan odnosi na *pojačanu trku u naoružavanju*, na njegovo kvalitativno usavršavanje i kvantitativno uvećanje i širenje, dok je suština drugog u *nastojanju da se otpočne proces razoružanja*, da se pride smanjenju postojećih zaliha nuklearnih i drugih sredstava rata, u reduciranju oružanih snaga i izdataka za ratne pripreme i da se bezbednost sveta konačno otpočne izgrađivati na poverenju i kolektivnoj bezbednosti, umesto na strahu, pretnjama i upotrebi vojne sile.

Strategija odvrtaanja zasnovana na pretnji odmazdom sredstvima masovnog uništavanja ili na pretnji njihove prilagođene upotrebe samo protiv vojnih ciljeva u sadašnjim uslovima preti da izađe iz namenjenih okvira i da poruši etičke, psihičke, političke, vojne i druge barijere i priredi svetsku kataklizmu. Sve veći volumen moći i strah da se ne izgubi postojeća ravnoteža, umesto sprečavača mogu da postanu izazivači rata. Pokušaji »racionalizacije« upotrebe nuklearnih sredstava pomoću njihove frakcione, regionalne, umejeno-taktičke i precizno vojne upotrebe, kao i prateće teorije kojima se te ideje »razrađuju«, predstavljaju podsticaj onim krugovi-

ma u svetu koji se još uvek nadaju da će im nuklearna vojna sila obezbediti svetsku prevlast i privilegovane pozicije na planeti. Zbog toga je čitav svet zainteresovan, a naročito njegove progresivne i demokratske snage, a posebno nesvrstani pokret, kako će se razvijati i u kom pravcu će krenuti evolucija sadašnjeg strategijskog koncepta odvrćanja. Pri tom je od egzistencijalnog značaja shvaćanje da izlaz nije ni u pretnji odmazdom ni u »racionalnoj« i odmerenoj praktičnoj upotrebi nuklearnih sredstava u eventualnom ratu, kao što je za svet pogibeljna orijentacija na kombinaciju odmazde udarima po gradovima, uz primenu strategije vojnih ciljeva na bojištu, vojištu ili na nekom od ratišta.

Prema tome, ostaje jedino da se mobilizacijom svetske javnosti, uključujući pre svega onu u granicama supersila i blokova, kao i one koju predstavlja pokret nesvrstavanja, izvrši dovoljno snažan pritisak na vladajuće krugove najmoćnijih zemalja radi mirnog i sporazumnog izlaska iz sadašnjeg začaranog kruga u kojem se one same i ceo svet nalazi. Pregovori o razoružanju, o drastičnom smanjenju nuklearnih arsenala i njihovih prenosnika, odricanje od politike sile i vojne konfrontacije uzusi su koji važe za sve, samo sa različitim merom istorijske odgovornosti. Klupko zamršenih svetskih odnosa na vojnom i političkom planu prilikom daljnjeg odmotavanja nužno će obuhvatiti takve krucijalne probleme, kao što su: povlačenje stranih trupa sa svih tuđih teritorija, uključujući i povlačenje nuklearnih sredstava različite vrste; obustavu svih nuklearnih proba i prestanak usavršavanja svih sistema sračunatih na iznenadne udare i udare masovnog uništenja. Nabacujući samo neke od orijentira suprotnog smera koji bi ukazivali na izlaz iz sadašnjeg stanja jasno je da se takvi zaokreti ne mogu napraviti preko noći i na spektakularan način, niti se bavimo utopijama o sutrašnjem idealnom svetu i odnosima u njemu, ali se na teorijskom i zdravorazumskom planu moraju isticati i upornije širiti one spoznaje i vrednosti koje će, iako sporo i mukotrpno, ipak morati da sebi prokrče put. Mi smo kao samoupravna socijalistička zemlja i kao osnivački član pokreta nesvrstanošći za svetske procese na planu nuklearne strategije zainteresovani, kako radi vlastite bezbednosti tako i radi odnosa u svetu. Svoj skromni udeo, u rešavanju ovih, sigurno najaktuelnijih, problema našeg dramatičnog doba naša zemlja je i do sada sa velikom predanošću davala, kako svojim udelom na spoljnopolitičkom planu, tako i koncipiranjem, izgradnjom i razvojem opšte-narodne odbrane i društvene samozaštite u okviru naše sveukupne strategije mira.